

A Párt és az üzem

Magyarország anyagi vesztesége a második világháborúban jelentős volt, ezért az 1945-tel kezdődő új korszakban jelentős feladat hárult az üzemekre. A tanulmány célja, hogy egy ilyen üzemben, a Ganz Hajógyáron keresztül bemutassa a kommunista párt üzemi szervezetének iratait és működésének néhány aspektusát. A háború utáni hatalomtechnikai módszerek, a káderpolitika és az agitációs és propagandamunka mind bemutatásra kerülnek a hajógyár esetében. Az 1940-es évek második, az 1950-es évek első felének személyzetis, illetve propagandamunkájának nehézségei, sőt buktatói megismerhetők az üzemi iratokból. Az alkalmazottaknak – legyenek azok párttagok vagy pártönkívüliek – szociális igényei, juttatásai az üzemi párttitkár és közvetlen munkatársai bírálatán múltak. A munkahelyváltás, egy új lakás igénylése, vagy a családon belüli erőszak kérdése eljuthatott, és el is jutott a párttitkár asztaláig. Egy ügy bírálata az üzem lehetőségein túl egyaránt múlhatott a párttitkár személyes habitusán, de a pártközponthoz való viszonyán is.

The Party and the Factory

Since Hungary suffered an enormous loss (both materially and financially) during the Second World War, various industrial plants needed to play a large role in the new era, from 1945 onwards. The main aim of this study is to present the tasks and methods of the Communist Party's Workers' Committee through the archives of the Ganz Shipbuilding Plant. The post-war methods of obtaining power, the cadres' policy, the agitation, and propaganda are shown through the case of the shipyard.

The difficulties of screening and spreading propaganda in the late 1940s and the first part of the 1950s can clearly be seen from the archives of the Workers' Committee. The decisions made concerning employees' social benefits – no matter whether one was a Party member or not – depended on the Chairman and his close co-workers. Changing the workplace, applying for a new flat, or complaining about domestic violence: all these belonged to the competence of the Committee. The outcome of the decision might have depended on what was possible at the factory, the personal attitude of the Chairman, or even his relationship to the Party centre.

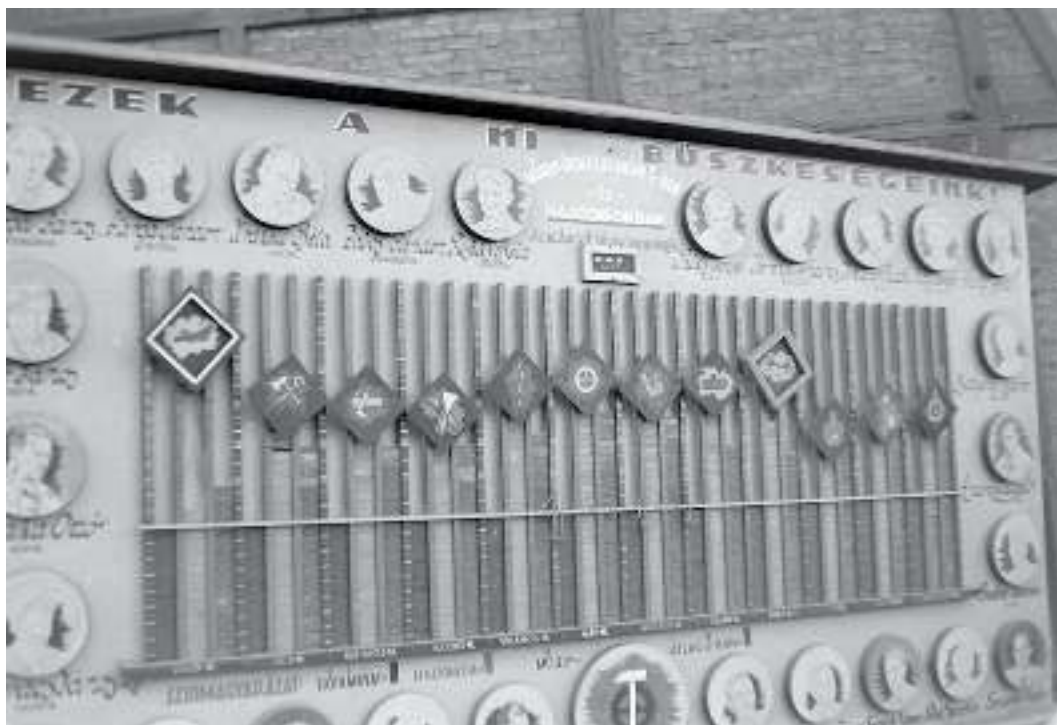

Balogh-Ebner Márton

A PÁRT ÉS AZ ÜZEM

**A Ganz Hajógyár
Pártbizottságának iratai**

2017 folyamán az egykori Ganz Hajógyár fénykép-anyagát, pontosabban annak egy jelentékeny részét digitalizálta a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum a Fortepannal együttműködve. Abban a szerencsében volt részem, hogy kollégáimmal a fényképek meghatározásában és leltározásában is részt vehettem. Kutatásaim során a 20. század közepének lakáspolitikáját vizsgálom. A hatalmas téma szűkítését úgy képzelem elvégezni, hogy bizonyos üzemek, vállalatok (párt)kádereinek, élmunkásainak lakáskitűlései révén bepillantást próbálok nyerni az államszocialista rendszer lakáspolitikájába.

Váci út, Ganz Hajógyár, „Ezek a mi büszkeségeink” munkaversenyabló

Ezen a ponton úgy éreztem, összekapcsolhatom muzeológusi, illetve hallgatói-kutatói munkámat, kutatásomat.¹

A magyar műszaki-, és közlekedéstörténet társadalmi vonatkozásai, hatásai nemcsak a műszaki paraméterek vizsgálatával érhetők tetten, hanem egyes üzemek üzemszervezésén keresztül is. A tanulmány célja, hogy a lehető legrészletesebb látelleletet adja a Ganz – illetve 1951-től Gheorghe Gheorghiu-Dej – Hajógyár és a Magyar Dolgozók Pártjának viszonyáról, különös tekintettel a szociális kérdésekre. Arra kerestem a választ, hogy a pártbizottsági iratokból milyen szociális jutalmazási-büntetési rendszer képe rajzolható ki. Ezenfelül tanulmányomban arra is kísérletet teszek, hogy betekintést adjak a hajógyár üzemvezetésébe annak pártbizottsági iratain keresztül.

A lakáskérdéssel a vizsgált korszakban, az 1945 és 1956 közötti időszakban, legrészletesebben Nagy Ágnes foglalkozott frissen megjelent kötetében. Ebben azonban kiemeli, hogy ő csak a kerületi közigazgatásnál igényelt lakásokkal foglalkozik, a munkahelyen keresztül juttatott (vagy nem juttatott) igénylésekkel nem.² Ezért a kérdésfelvetéskor adekvátnak tartom a munkahelyi csatornák vizsgálatát is, hogy így is át tudjam tekinteni a káderek juttatásait. Nagy munkájának következtetései rendkívül hasznos adalékkal szolgálhatnak saját eredményeim mellett.

A Budapest Főváros Levéltárában őrzött pártbizottsági iratok sajnos hiányosan maradtak fenn, az 1948 előtti iratok nem elérhetőek, így az első munkásigazgató, Janza Károly alatti káderpolitika másodlagos forrás mentén elemezhető, kontrollforrásként pedig a XIII. kerületi pártbizottsági iratokat használtam. Azon ok miatt, hogy az iratanyag hiányosan maradt fenn, illetve amiatt, hogy (általános) politikatörténeti kérdéseket nem kívánok feszegetni, arra teszek kísérletet, hogy az üzemre, és a pártbizottság működésére legjellemzőbb mechanizmusokat mutassam be.

Az Újpest déli határában üzemelő Hajógyár hatalmas volumenű termelést folytatott a második világháború előtt és alatt; a Hajógyári-öbölből kikerülő új, illetve az ott telelő, karbantartott vagy felújított hajók, uszályok és úszótestek száma több száz.³ A háborús pusztítás után hatalmas feladat várt a hajógyárra; ennek mértékét

¹ Jelen tanulmány a korábban megjelent szakkikkeimben foglalt kutatási részeredmények összefoglalt, jelentősen kibővített, átdolgozott megvalósulása, amely nem jöhetett volna létre dr. Zsigmond Gábor és Köcze László támogatása, illetve dr. Honvári János szaklektori megjegyzései nélkül.

² Nagy Ágnes 2013: *Harc a lakáshivatalban – Politikai átalakulás és mindennapi érdekérvényesítés a fővárosban. 1945–1953.* Korall, Budapest. p 28.

³ A Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeumban őrzött építési napló alapján tudjuk, hogy a „hagyományosnak mondható” megrendelők mellett, úgymint az MFTR (MFTR Magyar [Királyi] Folyam- és Tengerhajózási RT), a DDSG (Donaudampfschiffahrtsgesellschaft, magyarul Duna Gőzhajózási Társaság) vagy akár az olasz SINDA, a háború alatt több kisebb-nagyobb cég rendelt hajókat a gyártól az állami – katonai – megrendelések mellett. Lásd MMKM TEM 148. Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Témagyűjtemény 148. 1. füzet.

a legjobban az jelzi, hogy már a fővárosért folytatott harcok elülte előtt el kellett végezni azokat a számításokat, amelyekben megtervezhetővé vált a munka mihamarabbi elkezdése.⁴ A Szovjetunió által követelt jótételi szállítások közel egészét áruban egyenlített ki a magyar állam;⁵ más szektorok termékei mellett a hajógyártásnak is jelentékeny szerep jutott.

Általánosságban természetesen elmondható az is, hogy hatalmas feladatok vártak azokra az üzemekre, amelyek az újjáépítésben nélkülözhetetlenek voltak, s nem volt ez másként a Ganz Hajógyár esetében sem. A Kommunista Párt ezért egyfelől biztosítani akarta gazdasági hátszágát, s a Szovjetunió felé szállítandó jótételeket, másfelől pedig, – ami a vizsgálat szempontjából relevánsabb – ideológiája szerint járt el. Elképzelésük alapján ugyanis az „új rend” legfőbb támaszai a munkások voltak. Így nem meglepő, hogy a legnagyobb üzemek munkásságát olyan formában kívánta a Rákosi vezette párt ellenőrzése alá vonni, hogy az üzemi bizottságok elnöki tisztségeit a párthoz hű funkcionáriusokkal töltötték fel. Az üzemek államosításával pedig megnyílt az út arra is, hogy az üzemek élére is saját embereiket, az úgynevezett munkásigazgatókat ültessék.

A Rákosi-korszak elitjének életmódjával, s így lakásügyeivel összefoglalóan Majtényi György foglalkozott.⁶ Noha a Hajógyár vezetői vélhetően nem kaptak Rákosi Mátyás, Kádár János vagy Péter Gábor villáihoz hasonlítható ingatlanokat az állampárttól, kivételezett helyzetük mindenképpen a fenti hatalomépítési mechanizmus része volt. Kutatásaim jelenlegi állása szerint sajnos nincs tudomásom arról, hogy például az első munkásigazgató, Janza Károly, milyen lakásjuttatásban részesült, a feldolgozott iratokból ez nem derült ki. Elképzelhető, hogy Janza nem az üzemi pártbizottságon keresztül kapott ingatlant, vagy ott nem tartották nyilván, esetleg a személyes kartonja megsemmisült. Segítségül hívtam Biró Ferenc esetét.⁷ Biró a Szovjetunióból való hazaköltözése után a Weiss Manfréd Művek élén futott be Janzához hasonlítható karriert; ezért úgy vélem, az összehasonlítás nem nélkülöz minden alapot az egyértelmű különbségek ellenére. Biró először az Andrássy út 5. sz. alatt egy III. emeleti lakást

4 Egy, az 1945. január 20-ai fegyverszüneti szerződésre hivatkozó 1945. februári feljegyzés tételesen összefoglalja azokat a várható anyag-, és munkaerő-szükségleteket, amelyekkel a gyár már ekkor számolt. MMKM TEM 148. 1. füzet.

5 Ez alól kivételt a Petrozsényi Kőszénbánya részvényei jelentettek, lásd bővebben: Szűcs László 2010: 67.

6 Majtényi György kötete kifejezetten a kommunista elittel foglalkozik. Majtényi György 2009: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest. p 120.

7 Biró karrierjéről egy szakcikkből a 2017-es év elején foglalkoztam: Rákosi Mátyás öccse, Biró Ferenc karrierje az 1940-es évek második felében: Balogh-Ebner Márton 2017: „Rákosi Mátyás öccse, Biró Ferenc karrierje az 1940-es évek második felében.” *Napi Történelmi Forrás*. (<http://ntf.hu/index.php/2017/02/05/rakosi-matyas-ocse-biro-ferenc-karrierje-az-1940-es-vegek-masodik-feleben/>, Elérés ideje: [2017. október 26.]).

kapott.⁸ Ezt követően, testvérehez, Rákosi Mátyáshoz hasonlóan, Pestről Budára költözött az Orsó utca 21-be, amely azon kívül, hogy Buda egy rendkívül előkelő negyedében található, magasrangú pártkáderek is a szomszédságába kerültek, Nagy Imre például az Orsó utca 43-ban lakott.⁹ Ezek alapján joggal következtethetünk arra, hogy Janza már minisztersége előtt is előkelő helyen kaphatott lakást.

Az üzem élén, a párt kegyelméből

Röviden érdemes bemutatni Janza felemelkedését és a párthoz való viszonyát, s ezen keresztül megkísérelni általánosabb érvényű következtetések levonását az MDP és az Üzemi Pártbizottság káderpolitikájára vonatkozóan. Nélkülözhetetlen emellett megvizsgálni, hogy vajon mennyire tekinthető általánosnak az esete, illetve a személyes életútja hogyan illeszthető a hajógyár üzemtörténetébe.

Janza a háború előtt és alatt a gyár vasesztergályosa volt, majd az üzemi bizottság elnöke lett, később a kommunista párt döntése nyomán munkásigazgatónak nevezték ki. Ezt követően a Magyar Néphadseregbe került, s előbb miniszterhelyettes, majd honvédelmi miniszter lett.

Az üzemi bizottságokba, majd a vállalatok élére kinevezett káderek esetében a pártnak rendkívül körültekintőnek kellett lennie. Rákosi néhány évvel később a következő szavakkal foglalta össze azt, mi a vezetők szerepe a vállalatoknál:

A fegyelem az utolsó időben meglazult, bár gyáraink üzemvezetői között egyre több a régi ipari munkás. Ezek a munkásvezetők megfeleltek a várakozásnak és igazolták, hogy lényegében jól választottuk ki őket. Egy részüknél azonban az a hiba mutatkozik, hogy a munkából lett igazgató volt munkatársaival szemben nem tud eléggé fegyelmet tartani. Nincs szíve, vagy nincs bátorsága, hogy a szocializmus építése érdekében feltétlenül szükséges fegyelmet kemény kézzel megteremtse. A munkásigazgatók egy részénél azt tapasztaljuk, hogy kikerülik a népszerűtlen feladatokat, amelyekhez a munkafegyelem is tartozik, s helyette bratyi-szellemet honosítanak

8 A kartonján tévesen a Külső Andrássy út 5. szám szerepel, amely a mai Kós Károly sétányt jelölte. Itt azonban sem akkor, sem ma nem állnak házak. A „belső” Andrássy úti címet az valószínűsíti továbbá, hogy a 12-es számban működött egy ideig a Nehézipari Minisztérium. Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXIX. *Biró Ferenc a Weiss Manfréd Művekben vezetett kartonja*. 2001.

9 BFL XXIX. 1947. május 18-ai bejegyzés.

meg, amellyel a munkásigazgatók úgy akarnak népszerűséget biztosítani, hogy elnézik a hibákat. [...]

A vállalatvezető elvtársaknak meg kell érteniök, hogy a demokrácia azért tette őket vezető helyükre, hogy vezessenek, tartsanak fegyelmet, a szocializmus építése érdekében ne tűrjék a lopást, a könnyelmű selejtet, a bércsalást és hasonlókat. Ezer meg ezer ilyen eset fordult elő és a legnagyobb ritkaság, hogy a termelést ilyen módon szabotálókkal szemben komoly rendszabályokat alkalmaztak volna. Ennek meg kell szűnnie. Itt az ideje, hogy munkásigazgatóink megértsék: egyéni felelősséggel tartoznak a termelésért és megtanuljanak élni azokkal a jogokkal, amelyeket nekik a demokrácia erre a célra adott.¹⁰

A szocialista iparirányítás s ennek minden sztálinista kelléke – úgy, mint az egyre fokozódó munkaverseny, az állítólagos szabotőrök felkutatása és a párt ideológiai képviselője – jelentette az új munkásigazgatók egyik legfontosabb feladatát, a párt által követelt termelési terv teljesítésén túl. A termelés fokozására tett erőfeszítésekről tesz tanúbizonyságot az alábbi nyílt levél:¹¹

Miért nem lettünk élüzem?

A Ganz – Hajógyár vezetőinek nyílt levele a Ganz – Hajógyár dolgozóikhoz

A Ganz Hajógyár dolgozóinál érhető elégedetlenséget keltett az a tény, hogy gyárunk mindaddig nem lett élüzemmé. Janza Károly munkásigazgató, Hajdú József ü. b. elnök, Vigh Pál h. párttitkár és Prépost József kádervezetők megvizsgálták a hajógyár helyzetét és az alábbi nyílt levéllel fordultak az üzem dolgozóikhoz:

[...]

Az elkövetkező tervében a tervbe vett öt hajó helyett hatot kell megépítenünk. Ha a felsorolt hibákat gyorsan kijavítjuk, minőségünket emeljük, helyet teremtünk magunknak a gyártáshoz, gépeinket és szerszámainkat kellően ápoljuk, akkor bizonyos, hogy az augusztus 1-ével induló új munkaversenyben az öthónapos terv végrehajtásáért induló nagy verseny győztesei között kell lennie a Ganz Hajógyárnak is.

Janza Károly munkásigazgató, Hajdú József Ü. B. elnök,

Vigh Pál h. párttitkár,

Prépost József kádervezető.¹²

¹⁰ Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 95. a. Rákosi Mátyás hozzászólása. 1949. augusztus 31. p 75.

¹¹ Az idézetben nem szereplő sorokban a levél azokat a nehézségeket veszi számba, amely az üzemvezetőség szerint megakadályozta a kitűzött cél elérését.

¹² „Miért nem lettünk élüzem?” *Szabad Nép* 1948. július 25. p 10.

A „szocialista munkaszervezés” azonban csak az egyik oldalát jelentette a munkásigazgatók kinevezésének. A régi elit eltávolítása, nem ritkán kismizmizése révén létrejött egy vezető réteg, s a párthoz hű káderek egyik felemelkedési útja éppen az egykori gyári munkásokból üzemvezetőkké, igazgatókká való előlépése volt.¹³ Az új rendszer legitimitációjának fontos sarokköve volt a munkásigazgatók kinevezésének indoklása is. A Ganz Hajógyár élére kinevezett Janza Károly héroszi alakját is körültekintően kellett megrajzolni. A Magyar Kommunista Párt központi lapjában, a Szabad Népből az alábbi cikk jelent meg Janzáról:

Janza Károly

Negyedkilő kenyéren dolgozott a felszabadulás utáni hetekben néhányadmagával Janza Károly, a Ganz Hajógyár új vezetője a gépek mellett. Kétszázötvenhat hídponton készítettek az előrenyomuló Vörös Hadsereg számára. „Ilyen munkát csak a mi sztahanovistáinktól láthatunk” – mondotta róluk akkor a moszkvai rádió.

A felszabadulás után Lakatos államtitkárral együtt szervezték meg a hajógyárban a munkát.

Mikor a fasiszta gyűjtőgatók felgyűjtötták a Ganz-hajóműhelyt, az elsők között vett részt az oltásban. Ma már nagyot haladt az új hajóműhely építése, és 33 millió forintos beruházással folyik a hároméves terv végrehajtása. Janza Károly most már nem mint ellenőr, hanem mint vezető küzd majd a hároméves tervért.¹⁴

A kinevezéseket természetesen több oldalról meg kellett támogatni, hogy annak legitimitációja a lehető legerősebb legyen. Az autokrata és diktatórikus rendszerek egy visszatérő öngazoló módszere volt, hogy az „egy közülünk”, a „nép fia” motívumot használták fel; Janza – és más munkásigazgatók – esetében ugyanígy jártak el.

A Nehézipari Központ kötelékébe tartozó vállalatok dolgozói már hetek óta sürgetik, hogy az iparügyi hatóságok nevezzenek ki a vállalatok élére új vezetőket. Most ez a kinevezés megtörtént. Az új igazgatók és vezérigazgatók nagy része a dolgozók sorából került ki, míg másik részük mérnök.

¹³ A régi elittel való leszámolás és az új elit létrehozásának egyre radikálisabb módszereitől sem riadtak vissza, a különböző internáló és kényszermunka táborokba való deportálás mellett bizonyos nagyvállalatok vezetőit koncepciós perekben ki is végezték, lásd például Szabó Kornél, a Nitrokémia vezetőjének perét. Lásd például: Cseszka Éva 2008: „Gazdasági perek a Rákosi-rendszerben” *Magyar Szemle*, Új folyam. (17) 11–12.

(http://www.magyzsazemle.hu/cikk/20090102_gazdasagi_perek_a_rakosi-rendszerben_1948, Elérés ideje [2018. január 26.]

¹⁴ „Munkásigazgatók az ország legnagyobb nehézipari üzemének élén.” *Szabad Nép* 1947. november 30. p 7.

A kinevezések során a MÁVAG vezérigazgatója Florek Gyula lett, aki pályáját 14 éves korában a Ruggyantagyárban mint segédmunkás kezdte. Helyettese Herczeg János. A budapesti MÁVAG gyártelep új igazgatója Jodál Sándor mérnök. A diósgyőri ó- és újgyár vezető igazgatója Herczeg Ferenc volt Ü. B. elnök lett. Herczeg 1920-ban mint altiszt került a gyárba, majd lakatostanoncnak szegődött.

A Ganz-gyárak vezérigazgató-helyettese Pongrácz Kálmán, aki az Üzemi Bizottság elnöke volt és Incze Jenő mérnök. Pongrácz 14 éves korában már napszámos volt a Királymalomban. A Ganz-hajógyár igazgatója Janza Károly, az Üzemi Bizottság elnöke lett.¹⁵

A kommunista párt Janza kinevezésével azonban csak egy másfél éve folyó folyamat végére tett pontot. A háború után ugyanis Jendrassik György eltávolításával nyílt csak meg az út az üzemvezetői pozíció betöltésére a Meder utcában. A sorozatos támadások hatására Jendrassik 1947-ben végül nem tért vissza londoni útjáról, ami nem is csoda a sajtó szabotázsvádjai után.¹⁶

A kinevezés mögött természetesen az is szerepet játszhatott, hogy az új káder „kirkatba helyezhető konstrukciója” mellett párthűsége is első osztályú legyen. A koalíciós időkben tanúsított „hűségük” a későbbiekben jó szolgálatot tettek, Janza Rákosit méltató szavai indirekt módon biztosan elérték hatásukat:

Rákosi elvtárs az újjáépítés céljaira adta

a Ganz munkásainak ajándék-motorcsónakját

A Ganz hajógyár munkássága meleg ünnepség keretében adta át Rákosi Mátyás elvtársnak a gyár dolgozóinak ajándékát: egy motorcsónakot. Janza Károly üzemi bizottsági elnök üdvözlő beszédében azt mondta, hogy a csónakot Hajnalnak nevezték el, mert Rákosi elvtárs visszatérése egybeesik a magyar munkásmozgalom új hajnalával, de ezzel a névvel egyben áldozni akarnak a fasiszta hordák által Németországban megölt Rákosi Hajnal emlékének is.

Rákosi elvtárs melegen megköszönte a munkásság szeretetét kifejező ajándékot s azt mindjárt az újjáépítés céljaira Vas elvtársnak ajánlotta fel, akinek hidat építő mérnökei a munkánál a legnagyobb szükségét érzik a megfelelő vízi közlekedési eszköznek. Rákosi elvtárs ezután a motorcsónakon körutat tett a hajógyárban és megszemlélte a kereskedelemügyi minisztérium részére újonnan épülő, a Dunába zuhant hidak kiemelését szolgáló 100 tonnás úszódarut.¹⁷

¹⁵ „A munkapad mellől a vezérigazgatói székbe.” *Friss Újság* 1947. december 2. p. 2.

¹⁶ Lásd pl.: „Burgonyát, tüzelőt, munkaruhát kapnak a Ganz Hajógyár dolgozói.” *Szabad Nép* 1947. július 29. p. 5.

¹⁷ „Rákosi elvtárs az újjáépítés céljaira adta a Ganz munkásainak ajándék-motorcsónakját.” *Szabad Nép* 1945. október 7. p. 2.

A fent említett „hűségüknek” nem csak a személyi kultusz építésében volt szerepe, hanem az aktuálpolitikai csatározások során is.¹⁸ Ezt jól illusztrálja az alábbi nyílt levél, amelyet a Ganz Hajógyár kommunista potentátjai írtak alá, élén Janza Károllyal:

Ganz-hajógyár munkásságának válasza a kisgazdapárti parasztképviselők üzenetére [...] Tűrhetetlennek tartjuk azt is, hogy amíg a demokratikus rendőrség lecsap a politikai gazdasági bűnözőkre és ártalmatlanná teszi őket, akkor igen gyakran a Tí pártotokból, akik csak névleg demokraták, állanak oda és paragrafusok helytelen értelmezésével bátorítást adnak nekik bűnös üzelmeik folytatására. Ezzel egyaránt ártanak nekünk is, Nektek is. [...] Ne tűrjétek, hogy a, parasztság és munkásság ellenségei befurakodjanak közétek. Ne hagyjátok, hogy levitézlett nagybirtokosok, nagytőkéssek és bankárok, a parasztság ellenségei vegyék kezükbe és irányítsák a Kisgazdapárt politikáját. [...] ¹⁹

A Kommunista Párt már az első koalíciós kormány megalakításakor a hatalom megszerzése szempontjából fontosabb tárcákat magának igényelte, így került a közlekedésügyi miniszteri székbe Gerő Ernő, keményvonalas sztálinista kommunista.

A minisztérium megszerzése hatalmas politikai potenciállal is bírt; a közlekedés újjáépítése, megszervezése a népszerűsítőeszköz lett. Másrészt a pártszervezésben nélkülözhetetlen infrastrukturális erőforrásokhoz való hozzáférést biztosította a pártnak. A háború utáni, hatalmas erőfeszítéseket igénylő és valóban heroikus újjáépítés sikereinek gyümölcseit így a kommunisták tudták learatni.²⁰

Janza felemelkedése az 1940-es évek második felében töretlen maradt, a Magyar Dolgozók Pártjának Budapesti Párttervezetetének és Pártválasztmányának résztvevője lehetett. A Szabad Nép álnaiv cikkében a következőképpen foglalta össze Janza karrierjét:

- „Mi is történhetett a Ganzban három év alatt? Eszembe jutnak a hideg műhelyek, az ócska gépek, a beteg munkások...” – írta az újságíró 1947-ben, aztán megpróbálta elképzelni a gyárat a hároméves terv végén:
- Janza elvtársat keressük, – mondjuk, amikor belépünk a Hajógyár pártirodájába – valószínűleg ő az üzemi bizottság elnöke. – Meglepődve nevetnek fel a szobában;

¹⁸ Az FKGP és a kommunista párt közötti aránytalanul folytatott csatározásokra nem térek ki írásomban.

¹⁹ „Ganz-hajógyár munkásságának válasza a kisgazdapárti parasztképviselők üzenetére.” *Szabad Nép* 1946. december 25. p. 10.

²⁰ Lásd például a Gerőt és Janzát dicséző *Szabad Nép* cikket: „Felavatták az Ady Endre úszódarut.” *Szabad Nép* 1946. május 15. p. 3.

– Átaludtak két évet az elvtársak? – felelik nevetve. – Janza elvtárs tavaly vállalatvezető lett és most a honvédségnél találhatjuk meg. Ez rendes 580 százalékos teljesítmény a gyönyörű műhelyben.²¹

Agitáció és propaganda az üzemben

A feldolgozott öt doboz pártbizottsági irat – ami több ezer oldalt tesz ki – jelentős része az Agitációs és Propaganda Osztályon keletkezett. A későbbi részletekben bemutatásra kerülő káderanyaggal e két osztály iratai alkotják az összes állomány több mint kétharmadát. Ez jól illeszkedik a Janzáról szóló híradásokba, illetve a párt által a munkásigazgató számára kiszemelt feladatköröket is jellemzi.

A belső utasítások, illetve az Agitációs és Propaganda Osztály iratai ugyan belső használatra készültek, ám mégsem mentesek a szovjeteket (és a Rákosit) dicsőítő propagandától. Ez azt a sugallja, hogy azokon a pártbizottsági üléseken, ahol folyamatosan téma volt, hogy a munkásság számára milyen módon kéne szerethetőbbé tenni a Szovjetuniót, a (belső) párttagságnak is ugyanezt a propagandát ismételték. Kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy erre szükség is volt-e. Vajon a káderelit ideológiai neveltetése is hagyott-e kivetnivalót maga után, vagy csak a rendszer permanens propagandaháborúja miatt volt erre szükség? A Ganz Hajógyár 1949. szeptember 3-ai pártbizottsági ülése jegyzőkönyvének közepén például az alábbi szövegrészt olvashatjuk:

[...] szeretett vezérünk Rákosi elvtárs kívánságait a tudásnak a legvégső határáig teljesíteni fogja [a P.B.] és teszi ezt abban a tudatban, hogy ezáltal is elősegíti a 4 éves²² terv időelőtti befejezését és az 5 éves terv megkezdését. Tesszük ezt abban a tudatban, hogy termelékenység növelésén keresztül is biztosítjuk, hogy Pártunk határozatait a szem előtt tartva azokat végre is fogjuk hajtani.

Éljen a mi Pártunk és szeretett vezérünk Rákosi elvtárs.

A nagybudapesti pártvezetőség határozatának végrehajtásával hozzájárulunk a dicsőséges Szovjet Unió [sic!] által vezetett békefront megerősítéséhez.

²¹ „Így képzeltek el életünket 1947-ben – de túlszárnyaltuk a legmerészebb álmot is!” *Szabad Nép* 1950. január 3. p. 7.
²² Feltehetően elgépelés a jegyzőkönyvben, és a 3 éves tervre utal.

Éljen a hős Szovjet Unió népe, éljenek a hős sztahanovisták, éljen a világbéke őre,
a magyar nép nagy barátja,
Sztálin elvtárs!²³

Az agitációs és propagandamunka egyik elsődleges célja tehát az volt, hogy a kádereket munkáját segítse abban, hogy olyan megbízható káderállományra tegyen szert a párt, amellyel már bátran véghezvihette az új gazdasági és politikai rendszerének bebetonozását.

Erre a megbízható rétegre folyamatosan szükség is volt, mert míg egyes pártemberek „feléle” kerültek ki az üzem irányításából, addig mások „lefelé.” A rendszer ezen sajátossága komoly feladat elé állította az Agitprop. Osztályt, ugyanis a „nemzetközi helyzet” folyamatos változásban is volt. Így állhatott elő az a sajátos helyzet, hogy néhány évvel azután, hogy különböző továbbképzéseken kellett a munkásságnak meghallgatnia a Tito-bandák ármánykodásairól szóló előadásokat, illetve részt kellett venniük a Kínai Kommunista Párt fejlesztéseiről szóló anketokon, (!) a pártközpont megküldte azokat az utasításokat, amelyekben kéri, hogy az üzemi könyvárakból vegyék ki és tegyék indexre a fenti témában írt, két-három éves könyveket.²⁴

Úgy az üzemek élén, mind az alsóbb káderek között tapasztalható fluktuáció komoly kihívást jelentett a káderes elvtársak számára,²⁵ ugyanis csak a párt szempontjából megbízható és ideológiailag képzett munkás tölthetett be pártfunkciót. „Az oktatás kérdése az a döntő feladat melyről Rákosi elvtárs is beszélt, az oktatást ki kell domborítani, hogy olyan arányokat öltön, hogy meg tudja oldani az egyre növekvő káderproblémákat, melyet tervgazdálkodásunk segítségére kértünk. A párttitkár feladata, hogy döntő szempontként vigye az oktatás vonalát. [...] Az oktatás kérdését össze kell kapcsolni a termelés kérdésével [...]”²⁶

Az Agitprop. Osztály külön pontokba szedett útmutatást is adott az alsóbb kádereknek, hogy miként kell a Szovjetuniót dicsőíteni.²⁷

²³ BFL XXXV. 136. 1. doboz.

²⁴ Ilyen utasítás például az az 1955. augusztus 6-án küldött Végrehajtó Bizottsági levél, amely 47 mű indexre tételről értesít. Lásd BFL XXXV. 136. 1. doboz. Ezt követően az Agitációs és Propagandaosztály levele következik, amelyben az üzemi könyvtár dolgozóit tájékoztatja a döntésről.

²⁵ A folyamatos káderelvándorlás több okra vezethető vissza, ennek legelterjedtebb oka a magasabb és más pozíciókba kinevezés, illetve a megbízhatatlannak minősített személyek eltávolítása volt. A Ganz esetében ez azt jelentette, hogy egy-egy pozíciót 10 év alatt 2-3 különböző ember töltött be.

²⁶ Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. 1949. évi október 7-ei ülés jegyzőkönyve. BFL XXXV. 136. 1.

²⁷ BFL XXXV. 136. 5. doboz. A pontokat Hogyan dicsőítsük a Szovjetuniót? Agitprop munka a munkásság körében című szakkikkemben tételesen felsoroltam: Balogh-Ebner Márton 2017b: „Hogyan dicsőítsük a Szovjetuniót? Agitprop munka a munkásság körében.” Napi Történelmi Forrás. (<http://ntf.hu/index.php/2017/08/24/hogyan-dicsoisuk-a-szovjetuniot-agitprop-munka-a-munkassag-koreben/>, Elérés ideje: [2017. 10. 26.]

Szociális beadványok, kiutalások és feljelentések

Az iratanyag második csoportját a munkások beadványai, illetve a róluk készített jelentések adják. A hajógyár üzemi pártszervezetének élén a tárgyalt időszakban Balogh Lajos állt. A Népszava cikke megemlíti, hogy a vasöntőből lett Balogh agitációs és propaganda pártmunkásból vált párttitkárrá.²⁸ Az említett iratokból kiderül, hogy az üzemi pártbizottság milyen ügyekben járt el, mekkora és milyen beleszólása volt a dolgozók magánéletébe.

A Hajógyár Pártbizottságnak iratai között számos olyan levél található, amelyek a pártbizottsághoz érkeztek be a hajógyár munkásainak a gyáron kívüli életével kapcsolatban.²⁹ Ezek jelentős része más pártbizottságok által írott információkérő levél, amelyekben a hajógyári munkásokról kértek adatokat ahhoz, hogy hozzátartozójuk politikai kötődéseit, 1945 előtti és utáni tevékenységüket feltérképezhessék. Az államszocializmus korszakában ugyanis a rokonok korábbi politikai élete nagyban meghatározta a munkavállalók szociális helyzetét, lehetőségeit. Az ún. környezettanulmányok készítésére jó példa a Szovjetunióba öt éves tanulmányi ösztöndíjra kiküldendő munkások kiválasztásának esete. A jelöltek kiválasztásának módjáról, illetve megbízhatóságuk leellenőrzésének módjáról az 1949. november 4-ei pártbizottsági ülés jegyzőkönyve ad képet. Az ülésről készített jegyzőkönyvet később feltehetően egy felettes illetékes átnézte és a problémás személyeket aláhúzásokkal és jelölésekkel kiemelte.

Pelesék elvtárs³⁰ *bejelenti, hogy a Nagybudapesti Pártbizottság kért munkásokadereket kiket kivisznek a Szovjetunióba 5 évre ösztöndíjas [sic!] egyetemi hallgatónak.*

A Pártbizottság tagjai kerestek ilyen kádereket de ezeket a Pártbizottsági ülésen határozattal kell jóváhagyni, a már beérkezett káerek [sic!] neveit felolvasva és észrevételeit ezekkel szemben mindjárt meg is teszi:

- 1./ Cs. László elvtárs elfogadható
- 2./ ifj. I. György elvtárs elfogadható
3. H. Tibor elvtárs jó káder, édesapja nyilas volt.
- 4./ F. Ilona elvtárs jó káder, elfogadható

²⁸ „A tanácsstag és a törvényhozó.” *Népszava* 1961. december 8. p 3.

²⁹ BFL XXXV. 136. 5 doboz.

³⁰ Pelesék János (szül. 1908. 10. 21.– ?) a Hajógyár üzemi pártbizottságának káderese, később a Posta vezérigazgatóságán dolgozott. 1983-ban még életben volt.

5./ B. Lajos elvtárs elfogadható³¹

Ezen elvtársakhoz a Pártbizottság jóváhagyását megadja és a további intézkedéseket Pelesék káderes elvtársra bízta.

Zimmermann elvtárs:³² *A Szovjetunióba kimenő elvtársakat a Rendészettel ellenőrizni fogjuk és előző munkahelyükön és lakásukon információkat szerzünk be az elvtársakról. Úgy, hogy holnap reggel 1/2 8 órakor a Rendészet el is indulhat, kocsit a Pártbizottság ad, és környezettanulmányokat délig leadják a Pártbizottságnak, felelős érte Zimmermann és Pelesék elvtárs.*³³

A káderek kiválogatásánál alkalmazott módszerek, mint például a fenti szövegrészben olvasható lakásukon való információszerzés jól mutatják a magánszféra, a politikai tér és a munkahely világának szétválasztatlanságát. Az alábbi információkérő levél pedig szintén rávilágít arra, hogy nemcsak az egyén, hanem a hozzátartozók tevékenysége is meghatározta a kinevezések elbírálását.

Gheorghiu Dej Hajógyár Párt Végrehajtó Bizottsága kéri az elvtársakat, hogy K. V.³⁴ /szül: 1902. Újpest/ *ki jelenleg a Kiniongyárban*³⁵ [sic!] dolgozik információt küldjenek.

Nevezett elvtárs 1950-ben lett kizárva a Pártból, okát nem tudjuk. Kérjük az elvtársakat írják meg miért lett a Pártból kizárva, mivel fiát Diszfunkcióba kívánjuk beállítani és ehhez szükséges édesapjának leinformálása.

Elvtársi üdvözzel:

Czeller Ferenc
agit.prop. titkár³⁶

Az iratok egy másik csoportját a dolgozók által a pártbizottságnak írt levelek alkotják. Ezek egy részében kérelemmel fordulnak a bizottsághoz lakás(ki)igénylés miatt, egy másik részükben pedig egyenesen meg is nevezik azokat a munkatársaikat, akik szerintük indokolatlanul nagy lakásban laknak, így adva tippet a kiutalandó lakásra. Az Üzemi

³¹ A teljes név személyiségi jogok miatt rövidítve.

³² Zimmermann Jenő a hajógyár üzemi pártbizottságának szervező titkára.

³³ Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 136. 1. doboz. 1949. november 4-ei pártbizottsági ülés jegyzőkönyve. p 12.

³⁴ A teljes név személyiségi jogok miatt rövidítve.

³⁵ Helyesen: Chinoin, gyógyszergyár Újpesten.

³⁶ Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 136. 2. doboz. *Czeller Ferenc levele a Magyar Dolgozók Pártja XV. kerület Végrehajtó Bizottságnak.* 1955. február 3.

Jóvátételként befejezett CSIATURI (1947) folyam-tengeri áruszállító hajó vízrebocsátása
1947. július 3-án, Janza Károly beszédet mond

Pártbizottság lakáskiutalásai a XIII. kerületi (előljárósági, később tanács) VB-vel egyeztetve történtek. Az iratok között találunk olyan leveleket, amelyek beszámolnak arról, hogy a tanács átengedett az üzemnek lakásokat, hogy utóbbi azt kiutalhatta. Ezek többségében újonnan épített ingatlanok voltak. A lakások mérete változó volt, de az egy-, illetve kétszobások többségben voltak.³⁷

A Balogh vezette bizottság válaszleveleiből kiderült, hogy bizonyos esetekben indoklás nélkül támogatták vagy utasították vissza dolgozók lakáskérélmét, egyes esetekben a szociális viszonyokra hivatkoztak, megint más esetekben pedig a párthoz való jó viszonyokra.³⁸ Ez egyébként az igénylők számára is evidens lehetett, ugyanis a beadványokban rendre szerepel az MDP-be (illetve elődszervezeteibe) való belépésnek a dátuma.³⁹ Nagy Ágnes monográfiájának elején a „Magánélet, magánügy, magánlaksértés” című fejezetben kifejti, hogy az 1940-es évek második felében újra kívánták definiálni a fejezet címében szereplő fogalmakat, s ennek folyamánaként egyes embereket politikai okokból kizártak a társadalomból olyan módon, hogy nem részesülhettek bizonyos javakból.⁴⁰

Az iratokból az a kép rajzolódik ki, hogy az üzemi pártbizottsági tagok, titkárok stb., illetve a hajógyár munkásainak lakásügyeivel nem, illetve nem csak kizárólag az üzemi pártbizottság foglalkozott. Ebből kifolyólag arra a kérdésre sajnos ezekből az iratokból nem derült fény, hogy akár a pártmunkás-fizikai dolgozóból lett gyárigazgató Janza Károly, akár Balogh, hol, milyen indoklással kapott lakást. A Balogh által diadalittasan hirdetett eredményekkel ellentétben viszont számos dolgozónak nem sikerült lakást szereznie. Annak dacára, hogy az államosítások és a kitelepítések következtében számos ingatlan „szabadult fel”, ezekbe nem munkások költöztek.⁴¹ S noha valóban jelentős lakásépítkezések indultak el az 1940-es évek második felében, de éppen a Nagy Ágnes által említett politikai szándék miatt nem mértek egyenlő mércével, illetve ez az építkezési hullám hamar kifulladt, s csak az 1950-es évek végén körvonalazódott a folytatása.

37 Lásd például az 1956. augusztus 7-ei jegyzéket. BFLXXXV. 136. 2. doboz.

38 A beadványokban az elbíráló(k) gyakran aláhúzták a párttagságra való hivatkozást, illetve a párttagság kezdetének időpontját. Lásd az 1956. február 29-én kelt levelet. BFLXXXV. 136. 2. doboz.

39 Itt elsősorban az MKP megemlékezésével reméltek eredményeket elérni, de a háború előtti SZDP-tagságot is előnyösnek tarthatták.

40 Nagy 2013: 23.

41 Az állambiztonsági iratok szerint csak Budapestről kitelepítettek száma 11219 fő. (Lásd Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [ÁBTL] Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok Budapestről Szabolcs és Borsod megyébe kitelepítettek listája, ÁBTL 4.1 A-290.) Ezt Róbert Péter tényleges 15000 főre becsüli. (Róbert Péter 2006: „Kitelepítés Budapestről.” A Budapesti Historiák előadásainak szerkesztett anyagai. *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv* (<http://www.bpht.hu/historiak/70.pdf>, Elérés ideje: [2017. november 21.]). Ez hozzávetőlegesen legkevesebb 1200 háztartást jelenthetett. A kiutalások célközönségéről bővebben lásd Majtényi György fent hivatkozott monográfiáját.

Balogh Lajos titkár beszámolója

A Hajógyárban [sic!] kikerült 580 káder, melyek magas funkciót töltenek be, és ez azt jelenti, hogy a proletárdiktatúra fényesen győzött.

A győztes nyugati államok életszínvonala 30 százalékon alul marad a miénkhez hasonlítva, ez azt jelenti, hogy a mi életszínvonalunk felemelkedést mutat. 112 elvtársnak már a demokrácia által épített házakban lakást adtunk. [...]⁴²

Ezt a fenti képet tovább árnyalja az a levélváltás, amit tanulmányomban annak szenzitív tartalma miatt nem közlök teljes névvel. Ebben a levélíró munkásfeleség panaszkodik agresszív, bántalmazó férjére, s noha a párt ideológiai-politikai okokból kisebbséget is közbelépett, egy ilyen családon belüli bántalmazási ügyben meglehetősen cinikus levéllel zárta rövidre a problémát. A levelet helyesírási hibáival, szöveghűen közlöm, azonban a központozási hibákat több helyen javítom az érthetőség megkönnyítése miatt.

1956. VII. hó. 25.

Tisztelt Balogh elvtárs.

Neharagudjon epár soraimmal zavarom

De kénytelen vagyok ide fordulni panaszra[,] a férjem G. J.⁴³ meős⁴⁴ a gép műhelyben dolgozik. nagyon kérem Balogh elvtársat hogy hívassa fel máma[,] és kérdeze meg tőle hogy mi szándéka[,] hogy így bánik a családjával[,] ha van neki valakije ott a gyárban akkor mongya meg[,] én megértem és ezen lehet segíteni[,] nem pedig itthon úgy bán velem mint ha kényszerből élne velem[,] mindég azt mondja[,] hogy övé a lakás megyek el[,] hagyam el ott[,] de én nem úgy tudom[,] hogy enyém is[,] meg a családé is[,] nem egyedül az övé[,] mindég azt mogya hogy az ő nevéen van akkor az övé[,] és olyan csunya szavakat használ velem szemben hogy egy ucai rosznö érdemelné meg eszt[,] nagyon kérem Balogh elvtársat hogy dorgálják meg mert van joguk hozzá[,] mert a párt nem ara tanicsa hogy roszul éljen a családjával hanem békeségben és megértésben éljen a házastársával. két szép gyermekünk van azokat se veszi semiben mint ha nem is az övé lenne[,] szoval egy szonak is egy vége nem családi apának való[,] meg egyszer nagyon kérem[,] beszéljenek vele a két gyermek életéről van szó[,] mert nem úgy akarom felnevelni hogy csak rosz[at] lásák a szülötől és a verekedést[,] és ha ő azt mondja hogy nem fogja a természetitt megváltoztatni[,]

⁴² Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 95.a. *MDP Budapesti Titkárságának ülései*, 1949. szeptember 20.

⁴³ Teljes név személyiségi jogok miatt rövidítve.

⁴⁴ Meős: Minőség Ellenőrzési Osztály dolgozója.

akkor választjanak szét benünklet[,] meg a gyermekünk kicsik[,] meg ők nem tudnak semit az életről.] nem akarom hogy 6 év után kezdjük meg a verekedést[,] amit az este csinált velem és ezt a gyermekem mind végignézték és ahogy azok sivalkodtak. hogy még a szomszédság is haloták ezt[,] ez szégyen rá nézve[,] mert párt ember ős öneki kéne példával előálni és ő él rosz életet.

Maradok szeretettel G.né

Szabadság⁴⁵

Az első kiemelt rész érdekes kérdést vet fel. Az itt idézett részletekből is világosan látszik, hogy a párt családi alapon jutalmazta vagy büntette az állampolgárokat, egy nyilas vagy egy pártból kirúgott édesapa komoly problémát okozhatott az érvényesülni kívánó fiúnak. Emellett a rendszer önmeghatározása szerint is szociális alapon, az ún. szocialista humanizmus jegyében járt el egy lakáskérelem elbírálásakor. A feldolgozott anyagban több olyan ügy is szerepel, ahol gyermektelen házaspárnak nem lakást, hanem csak egy szobát adnak, tehát a levélben szereplő kétgyermekes házaspár esetében a feleségnek jogos az a sérelme, hogy a lakás nem a férjé, hiába van az ő nevéen, hanem a családé. Ahogy erre a felvetésre sem, úgy a családon belüli erőszak problémájára sem válaszolt Balogh válaszelevelében. Így elsikkadt az a kényelmetlen kérdés is, hogy a kommunisták által előszeretettel hangoztatott erkölcsi felsőbbrendűség hogyan fér össze az asszonyveréssel.

Kedves G.-né elvtársnő!

Levelét megkaptam, férjével beszéltem és az itteni körülményekről is tájékoztam. A mi véleményünk szerint, az Ön férjének semmiféle viszonya vagy kapcsolata nincsen más nővel, tudomásunk szerint. Én úgy gondolom, hogy az Ön férje eléggé merev parancsolgató természetű és talán néha hirtelen is. Én Önt nem ismerem, jellemében, úgy gondolom, talán Ön is merev, talán féltékeny is. Van önben valami féltés. Azt javasolnám önöknek, hogy üljenek le, beszélgessenek az eddig eltöltött házasságukról, hogy éltek eddig? Mi volt az önök életében a szép és a jó. És okvetlenül a jóból és a szépből induljanak ki, amikor egymás életét újra a régi szépre és jóra akarják változtatni. Az életnek lehetnek néha nehéz vagy fájó pontjai is. Igen sok függ attól, hogy jóindulatúan kezelik-e a dolgokat és a szeretet mellett megadják-e egymásnak a megfelelő tiszteletet.

Két szép gyermekük van.

⁴⁵ BFL XXXV. 136. 2. doboz *G.J levele Balogh Lajosnak 1956. július hó 25-én.*

A gyermekeik jövőjéért még közelebb kell kerülniük egymáshoz. És még egyszer azt javasolnám, hogy több megértést, több tiszteletet, egymás felé elsősorban az aszszonynak, a családjának és a gyermekeiket.

Sok örömet és boldogságot kívánok.

Elvtársi üdvözzel:

Balogh Lajos
Párt V.B. titkár.⁴⁶

Az üzemi pártbizottságoknak számos ügyben kellett eljárniuk, s az ilyen személyes vonatkozású levelek sem voltak ritkák, ezért Balogh Lajos feltehetően rövidre akarta zárni a szerepét az ügyben és ezért választotta a fenti sajátos formát. Ezt azonban nem tudjuk biztosan. Annyi azonban bizonyos, és ez árnyalja a képet, hogy a dogmatikus rákosis-ta⁴⁷ Baloghot később Marosán György távolította el a Hajógyári Pártbizottságból,⁴⁸ s „kárpótlásként” XIII. kerületi képviselőként a parlament Kulturális Bizottságában lett tag, ezáltal pedig a kádári új rezsimben is megtalálta a saját helyét. A Népszava információja szerint pedig: „Egyike volt azoknak, akik például új oldalról világították meg a gyermekek iskolai túlterhelése és szocialista hazafiaságra nevelés problémáit.”⁴⁹

Lehetséges válaszok

Összeségezve elmondható, hogy az Üzemi Pártbizottságok hatáskörei – legalábbis a Ganz Hajógyár esetében ezt látjuk – meglehetősen szűkek voltak. Ugyan a kerületi PB-től, jelen esetben a XIII. kerületi PB-től, részben függetlenül működött a Váci úti hajógyári központ, de a kerületi VB biztosította azokat az ingatlanokat, amelyeket a hajógyár bizottságából kiutalhattak. A lakásépítkezés esetében sem beszélhetünk a hajógyár önállóságáról. Saját mozgástere az üzemi PB-nek abban volt, hogy bizonyos ingó és ingatlan vagyont hogyan használhat fel, de ezek csekély értéket képviseltek. Ilyen volt

46 BFLXXXV. 136. 2. doboz *Balogh Lajos levele G.É.-nek 1956. július hó 30-án.*

47 Az 1956-os forradalom és szabadságharcban való részvételéért kivégzett hithű kommunista Angyal István szerint a rákosis kör tagja volt. „Soha nem fogom elfelejteni Balogh Lajos nevét, párttitkár a Gheorghiu-Dej Hajógyárban, aki két ízben is gyalázta Déry Tibort, a Petőfi Kör, a Rákosi-ellenes pártmegmozdulásokat. Alávaló volt az a stílus, ahogy hazánknak ennek a nagy művésztől, a kommunizmus töretlen harcosáról beszélt.” Idézi Eörsi László 1995: „Angyal István saját kezű vallomásai (1956. december).” Közlés. *Múltunk* 1995. (4) p 176.

48 Jelentés a XIII. kerületi üzemi pártbizottság munkájáról. Lásd Koltai Gábor – Rácz Attila 2008: *A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. 1957. április 1. – 1957. május 27.* II. kötet. Budapest Főváros Levéltára, Budapest. p 554.

49 „A tanácstag és a törvényhozó.” *Népszava* 1961. december 8. p 3.

pl. az üzem területén található, s kiutalható szoba,⁵⁰ vagy a bentlakásos iskola bútorzata, amelyet aztán az üzemvezetőség végül leleményesen szét is osztott maga között.⁵¹

A XIII. kerületi PB iratai, illetve a hajógyári iratok összehasonlítása során kiemelhető, hogy lényegi különbséget az iratok összetétele között csak egy fő aspektusban észlelhetünk, de ez inkább csak szervezeti, mintsem rendszerszintű különbség. A propaganda működtetésével kapcsolatos iratok a XIII. kerületben is a relatív többséget adják, s a megoldandó feladatok is csak nagyságrendjükben tértek el az üzemi szinten tapasztalttól. A káderek továbbképzése, illetve új és megbízható káderek toborzása kerületi szinten a másik leggyakrabban előforduló kérdés volt. A munkaverseny és az élcsapat jutalmazása itt összekapcsolódott, ugyanis kerületi szinten már több üzem munkavállalói állhattak egymással szemben.⁵²

A személyekre vonatkozó, egy adott személy ügyével foglalkozó iratok, mint azt a hajógyár vonatkozásában gyakran láttuk, kerületi szinten – a hajógyár vonatkozásában – eltűnnek. Ebből arra következtethetünk, hogy az üzemi pártbizottság saját hatáskörben intézte el azokat az ügyeket, amelyek egy adott munkavállaló szociális helyzetével, fegyelmi vagy éppen jutalmazási processzusával voltak kapcsolatosak. Minden bizonynal Balogh Lajos Angyal István által adott jellemzése éppen ezen a ponton érthető meg a legjobban; Balogh ugyanis a maga korlátozott hatalmával éppen saját beosztottjaival tudta legjobban érzékeltetni azt a hatalomvágyat, amit nem vihetett magasabb szintekre az MDP-n belül. A hajógyári hatalom a XIII. kerületi tanácsi iratokból világosan körvonalazódik, csak a Meder utcára és környékére korlátozódott, afölötti szervezeti szinten már csak egy (nem olyan kicsi) üzem volt a sok közül. Ott viszont, az Újpesti-öböl partján több száz munkás sorsa felett játszhatott kiskirályt az éppen aktuális párttitkár. Különbségek azonban jócskán adódtak, míg Janza inkább a pragmatista-karrierista képét festi különösebb ideológiai keményvonalasság érzete nélkül, addig Balogh esetében ezt már nem jelenthetjük ki.

50 BFLXXXV. 136. 2. doboz 1955. március 22-ei levél.

51 Lásd az 1955. január 27-ei jegyzéket. Az itt szereplő nevek, akár Balogh, mind Celler (sic!), mind pedig Krigsz pártbizottsági tag. BFLXXXV. 136. 2. doboz.

52 Lásd Budapest Főváros Levéltár (BFL), Budapest. XXXV. 107. a 6/1. 1949. július 25. Kádertanácsértekezlet vagy BFLXXXV. 108 a.1. 1950. július 11.

Hivatkozott irodalom jegyzéke

Levéltári források

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), Budapest. 4.1 A-290 Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok Budapestről Szabolcs és Borsod megyébe kitelepítettek listája.
- Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXIX. Csepel Művek Személyzeti iratainak gyűjteménye. *Bíró Ferenc a Weiss Manfréd Művekben vezetett kartonja*. 2001.
- Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 95. a. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának iratai (1948–1956) *Rákosi Mátyás hozzászólása*. 1949. augusztus 31.
- Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 95.a. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottságának iratai (1948–1956) *MDP Budapesti Titkárságának ülései, 1949. szeptember 20.*
- Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV.107 Magyar Dolgozók Pártja XII. Kerületi Bizottságának iratai (1948–1956)
- Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 107. a 6/1. 1949. július 25.
- Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV. 108 a.1. Magyar Dolgozók Pártja XIII. Kerületi Bizottságának iratai (1948–1956) *1950. július 11.*
- Budapest Főváros Levéltára (BFL), Budapest. XXXV.136 Gheorghiu-Dej Hajógyár (1950-ig Ganz Hajógyár) MDP Bizottságának iratai. (1948–1956) 1–5. doboz.

Tanulmánykötetek, cikkek

- BALOGH-EBNER MÁRTON 2017a: „Rákosi Mátyás öccse, Bíró Ferenc karrierje az 1940-es évek második felében.” *Napi Történelmi Forrás*. (<http://ntf.hu/index.php/2017/02/05/rakosi-matyas-occse-biro-ferenc-karrierje-az-1940-es-evек-masodik-feleben/>, Elérés ideje: [2017. október 26.]).
- BALOGH-EBNER MÁRTON 2017b: „Hogyan dicsőítsük a Szovjetuniót? Agitprop munka a munkásság körében.” *Napi Történelmi Forrás*. (<http://ntf.hu/index.php/2017/08/24/hogyan-dicsositsuk-a-szovjetuniot-agitprop-munka-a-munkassag-koreben/>, Elérés ideje: [2017. október 26.]).
- „Burgonyát, tüzelőt, munkaruhát kapnak a Ganz Hajógyár dolgozói.” *Szabad Nép* 1947. július 29.

- CSESZKA ÉVA 2008: „Gazdasági perek a Rákosi-rendszerben.” *Magyar Szemle, Új folyam* (17) 11–12. (http://www.magyszemle.hu/cikk/20090102_gazdasagi_perek_a_rakosi-rendszerben_1948, Elérés ideje: [2018. január 25.])
- EÖRSI LÁSZLÓ 1995: „Angyal István saját kezű vallomásai (1956. december).” Közlés. In: *Múltunk* 1995. (4) „A munkapad mellől a vezérigazgatói székbe.” *Friss Ujság* 1947. december 2.
- KOLTAI GÁBOR – RÁ CZ ATTILA 2008: *A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. 1957. április 1. – 1957. május 27.* II. kötet. Budapest Főváros Levéltára. Budapest.
- MAJTÉNYI GYÖRGY 2009: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- MMKM TEM 148. Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Témagyűjtemény 148. 1. füzet.
- NAGY ÁGNES 2013: *Harc a lakáshivatalban – Politikai átalakulás és mindennapi érdekérvényesítés a fővárosban. 1945–1953.* Korall, Budapest.
- „A tanácsstag és a törvényhozó.” *Népszava* 1961. december 8.
- RÓBERT PÉTER 2006: „Kitelepítés Budapestről.” A Budapesti História előadásainak szerkesztett anyagai. *Budapesti Helytörténeti Emlékkönyv* (<http://www.bpht.hu/historiak/70.pdf>, Elérés ideje: [2017. november 21.])
- „Miért nem lettünk élüzem?” *Szabad Nép* 1948. július 25.
- „Munkásigazgatók az ország legnagyobb nehézipari üzemének élén.” *Szabad Nép* 1947. november 30.
- „Rákosi elvtárs az újjáépítés céljaira adta a Ganz munkásainak ajándék-motorcsónakját.” *Szabad Nép* 1945. október 7.
- „Ganz-hajógyár munkásságának válasza a kisgazdapárti parasztképviselők üzenetére.” *Szabad Nép* 1946. december 25.
- „Felavatták az Ady Endre úszódarut.” *Szabad Nép* 1946. május 15.
- „Így képzeltük el életünket 1947-ben – de túlszárnyaltuk a legmerészebb álmodunkat!” *Szabad Nép* 1950. január 3.
- SZŰCS LÁSZLÓ 2010: „A Petrozsényi Kőszénbánya Rt. átadása a Szovjetuniónak. A magyar jóvátétel különleges fejezete.” *Történelmi Szemle* (52) 1.

Képek, illusztrációk jegyzéke

- Váci út 178. Ganz Hajógyár. [Fotó.] *Magyar Rendőr*. Fortepan képtár. (http://www.fortepan.hu/_photo/download/fortepan_16550.jpg, Elérés ideje: [2018. február 20.])
- Váci út, Ganz Hajógyár, „Ezek a mi büszkeségeink” munkaverseny tabló. [Fotó.] *Magyar Rendőr*. Fortepan képtár. (http://www.fortepan.hu/_photo/download/fortepan_16495.jpg, Elérés ideje: [2018. február 20.])
- Jóváátételként befejezett *CSLATURI (1947) folyam-tengeri áruszállító hajó vízrebocsátása, 1947. július 3-án. Ünnepe, Janza Károly beszédet mond.* [Fotó.] Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, Történelmi Fényképek Gyűjteménye, MMKM TFGY 2017.1.1199.